

דבר העורכת

לימור זר-גוטמן

עורכי דין נמצאים במרכז ההווה של החברה בישראל ולא רק בגלל מספרם הגבוה, אלא בגלל חיוניותם לחיי היומיום של כולנו. אין אדם שלא נזקק במהלך חייו לשירותי עורך דין (קנייה ורכישה של דירה, בני זוג המבקשים להתגרש, תשלום וגבייה של חובות, כתיבת צוואה, הקמת עסק, ואף מעצר וחקירה משטרתית). אין כמעט פרשה המעסיקה את התקשורת והציבור שלא מעורבים בה עורכי דין, לרוב כמייצגים את המעורבים בפרשה ולעתים הם מוקד הפרשה. אין סוגיה ציבורית שבה לא נשמע קולם של עורכי הדין, בין שאלו עורכי הדין מטעם המדינה ובין שאלו עורכי דין פרטיים. לעתים דומה שבישראל אין יוצא ואין בא בלעדי עורכי הדין. מסיבה זו יש חשיבות רבה לגיליון נושא זה, שבמסגרתו חברו יחד מיטב החוקרים של תחום האתיקה ואחריות מקצועית של עורכי דין כדי להציג ולנתח את הבעיות והדילמות המרכזיות שעמן מתמודדת פרופסיית עורכי הדין בישראל.

העולה מכל המאמרים גם יחד הוא רב-גוניותה ומורכבותה של פרופסיית עורכי הדין בישראל. כפרופסיה נדרשים עורכי הדין להתמודד עם תופעת הגידול הדרמטי במספרם ועם השלכותיה הרבות; עם סוגיית תפקידם החברתי, ולא רק בעת מהפכות חברתיות, אלא גם במניעת עברות, או ספק-עברות, של לקוחותיהם; עם האוטונומיה חסרת התקדים של הדין המשמעתי שהם מפעילים ללא פיקוח חיצוני אפקטיבי. בייצגם לקוחות נדרשים עורכי הדין להתמודד עם שלל דילמות אתיות שחלקן מצויות במצבים "אפורים". לא תמיד המשפט הישראלי ככלל והדין המשמעתי בפרט עוסקים בכך באופן ממצה המגדיר לעורכי הדין איך לאזן בין שלוש הנאמנויות השוות והמתנגשות המוטלות עליהם – נאמנות לחברה, נאמנות ללקוח ונאמנות לעצמם ולמקצוע. אני מקווה ומאמינה שיש במאמרים המצוינים שחברו לגיליון מיוחד זה כדי להסביר ולהפיג את המורכבות ובכך לתרום לשיח המתקדם והפורח המתקיים בעשור האחרון סביב פרופסיית עורכי הדין בישראל.

ארבעה מתוך תשעת המאמרים בגיליון זה מבוססים על מחקר אמפירי ראשון מסוגו. אני רואה חשיבות רבה במחקר אמפירי של המשפט, הואיל ויש בו כדי לחשוף באופן ברור ומדויק תופעות ולהעניק להם מספרים ומשמעות. כל הצעה לפתרון תופעה צריכה להתחיל במחקר אמפירי ולהתבסס עליו. ארבעה מחקרים אמפיריים המובאים בגיליון זה עוסקים בשלוש מהבעיות המרכזיות של פרופסיית עורכי הדין בישראל.

הראשונה, התנהגות עורכי הדין באולמות בתי המשפט. הטענה על הידרדרות התנהגות עורכי הדין בבתי המשפט וההכבדה שהיא גורמת על ניהול משפטים הועלתה פעמים רבות, ואף נכתב דו"ח מיוחד בעניין זה. מחקר אמפירי ראשון מסוגו בישראל ובעולם, המבוסס על שאלונים שמילאו שופטים (לאחר שהנשיא גרוניס נתן לכך אישור מיוחד) ובהם נשאלו על

התנהגות מפריעה של עורכי הדין המופיעים בפניהם, מציג בצורה מדויקת (ומדאיגה, יש לומר) את ממדי התופעה ובעיקר את יחס השופטים אליה. על כך במאמר הפותח גיליון זה שנכתב על ידי פרופ' חמי בן-נון, ד"ר אייל כתבן וד"ר בועז שנור "תיקון אולם: התנהגויות מכבידות וכבוד בית המשפט".

השנייה, השפעות העלייה הדרמטית במספר עורכי הדין בישראל. טענות רבות מועלות כל העת באשר להשפעות ריבוי עורכי הדין, רובן מציגות את ההשפעות השליליות של "הצפת המקצוע". המאמר השני בגיליון זה, פרי עטי, "השפעות העלייה הדרמטית במספר עורכי הדין", מציג שינויים אלו באופן אובייקטיבי המבוסס על בדיקות אמפיריות וחלוקתם לשלושה מישורים – השפעות על הפרופסיה, השפעות על הפרקטיקה והשפעות על התנהגות עורכי הדין. המאמר השלישי בגיליון, מאת פרופ' משה בר-ניב, פרופ' רן לחמן ורויטל אלטברגר "הגידול במספר עורכי הדין בישראל: עמדות עורכי הדין כלפי התופעה והשלכותיה", מציג את יחסם של עורכי הדין לבעיה זו, וזאת באמצעות שאלונים שמילאו עורכי דין ובהם נשאלו על הסיבות לתופעה זו ועל השלכותיה, מנקודת מבטם. המאמר מספק הזדמנות נדירה לראות איך אנשי הפרופסיה רואים את הגידול בה, סיבותיו והשלכותיו – גידול המאיים על מעמדה כפרופסיה.

בעיה שלישית של פרופסית עורכי הדין בישראל נוגעת לאוטונומיה הרחבה שלה, שבמסגרתה מופעל מערך הדין המשמעתי על ידי לשכת עורכי הדין ופעיליה. הטענה על היעדר פיקוח חיצוני משמעתי המתבקש מאוטונומיה כה רחבה ומהותית נשמעת כבר שנים רבות. אך מחקרה האמפירי של ד"ר מיכל עופר-צפוני "מידת התערבות בתי המשפט בפסיקת בתי הדין המשמעתיים בלשכת עורכי הדין", שבחן את מידת התערבות בתי המשפט האזרחיים כערכאת ערעור שנייה על פסיקת בתי הדין המשמעתיים של הלשכה ובעתירות מנהליות הנוגעות להפעלת מערך הדין המשמעתי – חשף במדויק עד כמה חלש ולא-אפקטיבי פיקוח זה, כך שבפועל האוטונומיה פועלת ללא בלמים ומעצורים בצדה. לעמדתו, מסקנות מחקר זה חייבות להביא לשינוי אמתי בכל הנוגע לפיקוח החיצוני ולאוטונומיה הרחבה של מערך הדין המשמעתי.

הבעיה השלישית עולה ונדונה גם במאמרם של מנחם קליין ואביעד איגרא "מודל חדש לענישה משמעתי בעברות פליליות שיש בהן קלון". המאמר עוסק בתחולתו הרחבה של הדין המשמעתי האוטונומי שבידי לשכת עורכי הדין, שלפיה גם כאשר עורך דין מורשע במשפט פלילי ונגזר עונשו, הוא צפוי לעמוד לדין משמעתי בגין אותו מעשה ולספוג עונש משמעתי אם ייקבע שיש במעשה קלון (סעיף 75 לחוק לשכת עורכי הדין). המחברים מציעים רפורמה שבמסגרתה ימשיך בית המשפט הדין בפלילים לדון גם בסוגיית הקלון והעונש המשמעתי. בהצעה יש כדי לצמצם את האוטונומיה הרחבה של הדין המשמעתי, אך היא תואמת את מטרות הדין המשמעתי הפרופסיונלי. לעמדתו, טוב יעשה המחוקק אם יפעל לתיקון החקיקה באופן המוצע במאמר, כי מכך יצאו נשכרים עורכי הדין, הציבור הרחב ועקרונות המשפט הפלילי.

שני המאמרים הבאים בגיליון עוסקים כל אחד בסוגיה מרכזית ביחסי עורך דין-לקוח, אך ביישום ממוקד בעריכת דין חברתית המתבצעת בקליניקות של בתי הספר למשפטים. ד"ר יובל לבנת במאמרו "המקרה של סיום מאולץ של יחסי הייצוג בתחום עריכת הדין החברתית"

עוסק בהפסקת ייצוג מאולץ מצד עורך הדין בעוד התיק מוסיף להתנהל ומועבר לטיפולו של עורך דין אחר. למרות שכיחות התופעה של הפסקת ייצוג שלא ביזמת הלקוח, המחקר בנושא דל ביותר. המאמר בא להשלים חלק זה ומתבסס על ספרות מתחומי הטיפול והתאמתה לסיטואציה המיוחדת הנוצרת בין עורך דין חברתי ללקוחו. המאמר חושף בגילוי לב את הקשר הרגשי הנרקם בין עורך דין ללקוח וקשייו של עורך הדין להפסיק קשר זה בטרם הסתיים התיק. המאמר השני בקטגוריה זו הוא מאמרו של פרופ' נטע זיו וגליה פיט "דילמות אתיות בייצוג לקוחה הפועלת (בשלב זה) מחוץ לגבולות החוק". המאמר עוסק בדילמות האתיות של עורך הדין המייצג לקוח שפעולתו מצויה ב"תפר" שבין פעילות בגבולות החוק לפעילות שיש בה משום הפרת חוק. הדוגמאות המובאות ומנותחות במאמר מבוססות על הצטברות מקרים שטופלו במסגרת הקליניקה ליזמות עסקית וצדק כלכלי בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב, אך הדילמות הנוגעות לגבולות חובות הנאמנות ללקוח במקרים של ספק הפרת חוק מצויות בליבת עבודתם של עורכי דין בתחומי משפט רבים. המאמר נוגע בסוגיה מורכבת ורגישה שהמשפט הישראלי ככלל והדין המשמעתי של עורכי דין בפרט ממעטים לעסוק בה, ובכך מותירים את עורכי הדין המתלבטים בדילמות אלו ללא שרטוט גודרי שיקול הדעת וההתנהגות הראויה המצופה מעורך הדין. המאמר משלים היטב חלק זה.

גם המאמר הבא בגיליון עוסק בסוגיה רגישה ומורכבת שהמשפט הישראלי ככלל והדין המשמעתי בפרט ממעטים לעסוק בה ובכך מותירים את עורך הדין ללא קווים מנחים להתמודדות במצבים "אפורים", שבהם "היעדר" השיפוט והתובנה של הלקוח אינו "ברור", ורק ניכרים סימנים לירידה ביכולות. מאמרה של ד"ר מיטל סגל-רייך "דילמת הכשרות המשפטית בייצוג לקוחות זקנים – אתיקה מקצועית של עורכי הדין ב"זירת המסוגלות" מנתח את הדילמות האתיות והמקצועיות העומדות בפני עורך דין המייצג לקוחות זקנים שחלה ירידה ביכולתם להבין, להביע רצון או לקבל החלטות כשמנגד ניצבים, לרוב, בני משפחה המגיעים יחד עמם לעורך הדין. המאמר כולל גם הצעות מעשיות להתמודדות עם בעיה זו שהחשובה שבהם, לדעתי, היא הצורך בהכשרה מיוחדת בין-תחומית של עורכי הדין.

המאמר הבא בגיליון עוסק גם הוא במצבים "אפורים" בייצוג לקוח, אלא שכאן התערב המחוקק וביקש לקבוע את גודרי חובתו של עורך הדין, והדבר עורר פולמוס רחב. מאמרה של אביה אלף "עורך הדין – 'שומר סף' או 'שוטר סף'?" עוסק בתיקון לחוק איסור הלבנת הון המטיל חובות מסוימות על נותני שירות עסקי, ובכללם עורכי דין. התיקון לחוק התקבל לפני כמה חודשים, לאחר שנים של דיונים בין משרד המשפטים ללשכת עורכי הדין באשר לקיומה והיקפה של חובת דיווח על עורך הדין כנותן שירות עסקי ככלל, ועל פעילות לקוחו החשודה כהלבנת הון בפרט. המאמר בוחן אם נכון להטיל על עורך הדין חובת דיווח, ועומד על השפעתה של חובה זו על חסיון עורך דין-לקוח, על חובת הסודיות האתית, על חובת הנאמנות ללקוח ועל תפקידם של עורכי הדין במניעת עברות.

המאמר החותם את הגיליון המיוחד מתרחק מתפקידם המסורתי של עורכי דין, שהוא ייצוג לקוחות, ובוחר את תפקידם החברתי בעת מהפכות חברתיות. מאמרו של ד"ר יניב רוזנאי וקארין פאר פרידמן "עריכת דין מהפכנית", קורא תיגר על התפיסה השמרנית של עורכי הדין ומציב למולה את דמותו של עורך הדין המהפכן בעל האחריות החברתית, כפי שעלתה במהפכות האחרונות בעולם הערבי, המתוארות במאמר. המאמר גם עוסק בהיעדרם של עורכי

הדין בישראל מהמחאה החברתית של קיץ 2011, המעידה שעורכי הדין בישראל הם עדיין קבוצה שמרנית אנטי-מהפכנית המבקשת לשמור על הסטטוס קוו. המאמר מנתח את המחויבויות המתנגשות שיש לעורכי הדין בעת מהפכה אם יבחרו לשנות עמדה זו. כל קורא משכיל, הגם שאינו עורך דין, ימצא עניין רב בגיליון זה באשר הוא משרטט את פני החברה בישראל דרך שרטוט פניה של פרופסיה הנמצאת במרכז ההווה של החברה בישראל.

* * *

אני מבקשת להודות לכל העושים והעושות במלאכת התקנת גיליון זה. תודה מיוחדת לעורכי המשנה שתרמו רבות לאיכות המאמרים בעבודתם השקדנית; לחברי המערכת שהראו מסירות בעבודה על כל מאמר; לרכזת המערכת היוצאת והעורכת הלשונית, אמירה כהן, על עבודה מסורה ללא דופי; ובעיקר לכל הכותבים והכותבות ולשופטים האנונימיים. קריאה מהנה ומחכימה.